

Van energiecoöperatie naar energiegemeenschap

Nieuwe Energiewet bevestigt rol coöperatieve aanpak

Versie: 2.0

Datum: januari 2025

Auteurs: Siward Zomer (Energie Samen), Ries Verhoeven (Energie Samen), Ilonka Marselis (Energie Samen) Jos van der Schot (Innovatiepartners)

Op 10 december 2024 nam de Eerste Kamer de Energiewet aan. Deze nieuwe wet bevat een tamelijk revolutionaire verandering: de introductie van energiegemeenschappen als officiële speler op de energiemarkt. Nederland volgt daarmee de Europese wetgeving die al in 2018 definities opnam voor *energy communities*. Deze ontwikkeling geeft Nederlandse energiecoöperaties een formeel juridisch kader en een versterkt hun potentie om de duurzame ambitie nog beter in praktijk te brengen.

Het revolutionaire van de nieuwe wet zit niet in de introductie van een nieuwe organisatievorm. De energiegemeenschap is een logisch doorgroeimodel van de energiecoöperatie en de wet bevestigt de onmisbare rol die deze nu al spelen in de energiemarkt. De wet legt een juridische basis onder het lokaal opwekken van duurzame energie en deze beschikbaar te maken voor de eigen gemeenschap. Het maakt het energiesysteem minder afhankelijkheid van commerciële marktpartijen die momenteel terughoudend zijn als het gaat om nieuw te ontwikkelen lokale projecten. Decentrale overheden kunnen hiervan profiteren om hun klimaatdoelen te realiseren onder andere door ze een meer centrale rol te geven in het klimaat- en energiebeleid, inclusief de daaraan gerelateerde ruimtelijke ontwikkelingen.

Nieuwe Energiewet in vogelvlucht

De nieuwe Energiewet bevat de Nederlandse 'vertaling' van eerder in Europa geformuleerde richtlijnen om de ontwikkeling duurzame energie te ondersteunen, het *Clean Energy Package*. Dit pakket bevat twee richtlijnen, de *Elektriciteitsrichtlijn* en de *Hernieuwbare Energierichtlijn*, die 'actieve eindgebruikers' van energie wettelijk erkennen als marktspelers.¹ De Energiewet heeft net als de Europese richtlijnen als doel om de uitvoeringskracht van burgerinitiatieven optimaal te benutten.

Actieve gebruikers en energiecoöperaties

Afgelopen decennia is er een groeiende groep eindgebruikers opgestaan, die een actieve rol willen spelen in de energietransitie. Dat doen ze onder andere door zonnepanelen op de eigen woning te plaatsen. Veel van deze actieve eindgebruikers hebben zich verenigd – in Nederland als energiecoöperaties – om samen hernieuwbare energie op te wekken, bijvoorbeeld door windmolens te bouwen. Het gaat deze pioniers niet primair om financiële winst, hoewel individuele investeerders in de collectieve energieprojecten wel een redelijk rendement willen voor hun inleg. Het belangrijkste doel van de coöperaties is het versnellen van de energietransitie en het creëren van maatschappelijke meerwaarde voor hun lokale gemeenschappen.

Deze groep actieve energiegebruikers representeert een enorme uitvoeringskracht naast overheden en marktpartijen voor de energietransitie. Over heel Europa zijn in de loop der tijd

¹ Een helder overzicht van de juridische status van energiegemeenschappen en de mogelijke rollen die zij hebben binnen het energiesysteem is te vinden in *Energiegemeenschappen in veranderend juridisch landschap – De rol van eindafnemers in de energiemarkt* (Eva Winters en Aliene van der Veen, TNO, maart 2023; <https://publications.tno.nl/publication/34640700/YWqHrE/TNO-2023-R10525.pdf>)

energiecoöperaties ontstaan waarin deelnemers gezamenlijk, met democratische zeggenschap onder de leden, energieprojecten uitvoeren. In Europa zijn meer dan 4000 van dit soort coöperaties actief waarvan 714 met meer dan 150.000 leden in Nederland.

Wettelijke erkenning

Met name voor de collectieve initiatieven van actieve eindverbruikers creëerde de EU, en nu ook de Nederlandse overheid, een wettelijke positie in het energiesysteem. De Europese en Nederlandse wetgever vertaalden de hierboven beschreven praktijk in een definitie van energiegemeenschappen en een set aanvullende voorwaarden:

Energiegemeenschap: juridische entiteit die ten behoeve van haar leden, vennoten of aandeelhouders activiteiten op de energiemarkt verricht en als hoofddoel heeft het bieden van milieuvoordelen of economische of sociale voordelen aan haar leden, vennoten of aandeelhouders of aan de plaatselijke gebieden waar ze werkzaam is, en niet is gericht op het maken van winst.

Een energiegemeenschap kan volgens deze definitie in de Energiewet elke rechtsvorm aannemen². Dat betekent dat een energiegemeenschap niet persé een coöperatie hoeft te zijn. Wel zullen de meeste energiegemeenschappen de coöperatieve vorm aannemen door de aanvullende eisen die de wet aan de definitie verbindt.

Artikel 2.4: voorwaarden energiegemeenschap

1. Een energiegemeenschap neemt in haar statuten, of, in geval van een personenvennootschap, in een overeenkomst, ten minste op dat: a. de participatie in de energiegemeenschap open en vrijwillig is; b. de leden, vennoten, of aandeelhouders het recht hebben de energiegemeenschap te verlaten; en c. de feitelijke zeggenschap over de energiegemeenschap is gelegen bij leden, vennoten of aandeelhouders die natuurlijk personen, micro-ondernemingen, kleine ondernemingen, gemeenten, waterschappen, provincies of gemeenschappelijke regelingen zijn.

2. Een energiegemeenschap die hernieuwbare energieprojecten ontwikkelt, kan:

a. in aanvulling op het eerste lid, in de statuten of de overeenkomst opnemen dat de leden, vennoten of aandeelhouders van de energiegemeenschap enkel natuurlijk personen, gemeenten, waterschappen, provincies, gemeenschappelijke regelingen of micro-ondernemingen, kleine ondernemingen of middelgrote ondernemingen zijn;

b. in afwijking van het eerste lid, onderdeel c, de feitelijke zeggenschap over de energiegemeenschap bij die leden, vennoten of aandeelhouders van de rechtspersoon leggen, die in de nabije omgeving van de hernieuwbare-energieprojecten zijn gevestigd; en

c. in haar statuten bepalen dat de deelnemende leden, vennoten of aandeelhouders een gelijk stemrecht hebben

² De term energiegemeenschap is gekozen als neutrale term, die de alle wettelijk erkende rechtsvormen van de verschillende Europese lidstaten omvat.

Een nieuwe speler in de energiemarkt

Opname in de Energiewet maakt energiegemeenschappen tot een nieuwe, publieke speler in het energiesysteem. Dat is op zich niet heel revolutionair in het liberale Nederlandse energiesysteem. Het belang is echter groter. Op dit moment stellen commerciële marktpartijen zich, vanwege te verwachten lage rendementen, uiterst terughoudend op bij wind- en zonprojecten op land. Het lijkt ondenkbaar dat de overheid zelf in dit gat springt, ruim twintig jaar nadat zij de energieproductie privatiseerde. Het is dan niet meer dan logisch dat energiecoöperaties de ruimte en ondersteuning krijgen om een serieuze speler in de energiemarkt te worden. Afgelopen decennia zijn actieve eindgebruikers al begonnen door zelf energie op te wekken. Deels individueel om zelf te gebruiken (zonnepanelen op het dak), deels collectief om te verkopen aan 'de markt'. De wettelijke status van deze nieuwe speler weerspiegelt deze al gangbare praktijk van energiecoöperaties. Door hun werkwijze vast te leggen en te kiezen voor de term energiegemeenschap, erkent de wetgever de potentie van deze niet-commerciële, publieke speler in het energiesysteem.

Van energiecoöperatie naar energiegemeenschap

Vrijwel alle energiecoöperaties voldoen juridisch aan de definitie van energiegemeenschappen. Dat wil niet zeggen dat ze in de huidige situatie ook al volledig handelen in de geest van de wet. Naast de huidige focus op productie, beoogde de Europese wetgever een veel bredere systemische invulling. Om te kunnen spreken van 'een hernieuwbare energiegemeenschap die energie deelt', beschrijft de Hernieuwbare Energierichtlijn naast de juridische definities nog aanvullende rollen, zoals 'actieve afnemers' en 'gezamenlijk zelfverbruikers van hernieuwbare energie'. Dit markeert een trend waarin eindafnemers een grotere rol spelen in het energiesysteem. De Europese richtlijnen en de nieuwe Energiewet erkennen deze ontwikkeling en verankeren de rechten en mogelijkheden voor huishoudens en andere eindgebruikers die gezamenlijk energieprojecten willen opzetten.

Energiecoöperatie 1.0

Energiecoöperaties zijn organisaties waarin leden gezamenlijk collectieve productiemiddelen voor duurzame energie ontwikkelen. Een deel van de leden investeert kapitaal in de coöperatie, waarmee collectieve productiemiddelen, zoals zonnepanelen of windturbines, worden aangeschaft. De coöperatie verkoopt de opgewekte energie aan de markt en keert de opbrengsten na aftrek van kosten uit aan de leden die hebben geïnvesteerd, tegen een maatschappelijk rendement. Het resterende rendement besteedt de coöperatie aan de lokale gemeenschap. Alle leden, ook degenen die niet hebben geïnvesteerd, beslissen samen hoe deze 'winst' wordt besteed. Dit model kenmerkt zich vooral door een focus op investeringen en financiële opbrengsten, zonder directe invloed op de energiemarktprocessen.

Dit collectieve organisatiemodel is vrijwel altijd gegoten in de juridische vorm van een coöperatie. Dit heeft veel voordelen, zoals het vergroten van lokaal eigendom, het versnellen van de verduurzaming en het eerlijk verdelen van lusten en lasten. Echter, omdat de energiecoöperatie tot nu toe niet rechtstreeks betrokken was bij de uitwisseling van energie tussen leden of met de markt, heeft ze in feite alleen een financiële relatie met haar leden. De volgende stap is het creëren van een actieve relatie tussen coöperatie en haar leden in de vorm van het onderling delen van de samen opgewekte energie tegen een kostprijs zonder winstoogmerk.

Energiecoöperaties 2.0: energiegemeenschap in ontwikkeling

Energiecoöperaties ontwikkelen momenteel, ondersteund binnen het programma local4local, actieve vormen van delen van hun collectief opgewekte energie, opslaan en leveren aan lokale eindgebruikers, zoals beschreven in de wettelijke definitie van en voorwaarden voor energiegemeenschappen.

Het produceren en verkopen van energie tegen de kostprijs was altijd al het streven van veel energiecoöperaties³. Het maakt ze onafhankelijk van de Europese marktprijzen voor elektriciteit en coöperaties hebben geen dwingende reden om winst te maken. Het is immers een product dat ze zelf zowel produceren als consumeren. Tijdens het local4local-programma ontdekten de energiecoöperaties dat er in de huidige wetgeving geen grote barrières zijn om energie tegen kostprijs te leveren. De Nederlandse energiemarkt is zeer liberaal, en de toegang tot deze markt gaat gepaard met grote vrijheid voor leveranciers om producten aan consumenten aan te bieden. Energiecoöperaties konden daarom ook voor de vaststelling van de nieuwe Energiewet al energiedelen via hun eigen coöperatieve leverancier. Binnen dit juridische raamwerk voor levering vonden de coöperaties manieren om zelf een prijs te bepalen voor de gelijktijdig geleverde kWh⁴, zij het soms met wat kunstgrepen.

Het delen van energie was lange tijd niet zo relevant voor de meeste energiecoöperaties, omdat de kostprijs van duurzame energie hoger lag dan de marktprijs en de productie van elektriciteit gestimuleerd werd door subsidies, zoals de SDE, en de salderingsregeling. Het was niet nodig om complexe samenwerkingen op te zetten om de stroom tegen de kostprijs te verkopen. De energiecrisis van 2022 bracht daar verandering in. Inmiddels is de kostprijs van hernieuwbare energie fors gedaald en ligt lager dan de marktprijs van elektriciteit. Hierdoor wordt nog nauwelijks subsidie uitgekeerd. Dit is een van de redenen dat veel coöperaties onderzoeken hoe ze de stroom uit hun wind- en zonneparken direct kunnen leveren tegen de kostprijs. De coöperaties noemden dit zelflevering.

De aanpassing van de Energiewet bracht zelflevering mogelijk in conflict met de definitie van energiedelen. Hierop hebben de samenwerkende energiecoöperaties in samenspraak met de

³ In 2013 legde de Europese vereniging van energiecoöperaties (REScoop.eu) dit vast in een Charter (https://www.rescoop.eu/uploads/REScoopEU_Charter.pdf) "The project is realised to be exploited and not to be resold. The remuneration of the capital is limited. It gives access to energy at a fair and transparent price

⁴ Gelijktijdige levering van elektriciteit betreft het gebruik van de stroom op het moment dat het geproduceerd wordt.

overheid en politici ervoor gekozen het bestaande praktijkmodel van zelflevering te codificeren en het de naam energiedelen te geven. Dit heeft geleid tot de volgende definitie, aangevuld met extra verplichtingen.

Delen van energie: zelfverbruik door één of meer actieve afnemers van hernieuwbare energie; a. die is opgewekt of opgeslagen door een installatie achter een andere aansluiting die de actieve afnemers geheel of gedeeltelijk gezamenlijk bezitten, leasen of huren; of b. waarop het recht al dan niet gratis is overgedragen door een andere actieve afnemer;

Voorwaarden voor energiedelen:

1. Een actieve afnemer of een aangeslotene binnen een energiegemeenschap heeft het recht om energie te delen, indien:
 - a. de actieve afnemer of energiegemeenschap een overeenkomst inzake energie delen sluit met een leverancier die energie delen aanbiedt;
 - b. elke actieve afnemer of aangeslotene binnen de energiegemeenschap met de onder a bedoelde leverancier een leverings- of terugleveringsovereenkomst heeft;
 - c. elke actieve afnemer of aangeslotene binnen de energiegemeenschap beschikt over een meetinrichting waarvan de communicatiefunctie wordt gebruikt; en
 - d. de elektriciteit gedeeld wordt per onbalansverrekeningsperiode.

Warmtegemeenschappen

De wettelijk beschreven activiteiten van een energiegemeenschap omvatten alle activiteiten die te maken hebben met energie, waaronder ook warmte. De nog vast te stellen Warmtewet noemt echter ook de warmtegemeenschap als een specifieke vorm van energiegemeenschap. In tegenstelling tot een (gewone) energiegemeenschap, kan de warmtegemeenschap ook worden aangewezen als warmtebedrijf. In de Warmtewet komt daarom een specifieke set eisen waaraan een warmtegemeenschap moet voldoen.

De definities van energie- en warmtegemeenschappen komen verder vrijwel volledig overeen. Een warmtegemeenschap is daardoor altijd ook een energiegemeenschap. Een energiegemeenschap is alleen dan een warmtegemeenschap als ze voldoet aan de definitie en specifieke eisen uit de Warmtewet.⁵

⁵ Meer lezen over de warmtegemeenschap, zie de kenniscollectie van energie samen <https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/359/de-warmtegemeenschap>

Brede maatschappelijke impact

De nieuwe Energiewet is enerzijds volgend, door de bestaande praktijk van actieve energiegebruikers en energiecoöperaties te benoemen. Anderzijds betekent de expliciete vermelding, als energiegemeenschappen, in de Energiewet dat deze praktijk ook een erkende rol en positie krijgt in het energiesysteem én daarbuiten.

De activiteiten van energiecoöperaties konden al in de praktijk in Nederland, maar zijn met de invoering van de Energiewet nu wettelijk vastgelegd, waarmee het ook mogelijk is om er juridisch naar te verwijzen. Juridische herkenbaarheid van energiegemeenschappen schept privileges, nieuwe mogelijkheden en nieuwe relaties. Zo kan participatie in het ruimtelijk orderingsbeleid nu specifieker worden ingevuld en kunnen energiegemeenschappen daar een centrale rol in krijgen toebedeeld als het gaat om de realisatie van hernieuwbare energieprojecten en energiedelen binnen de lokale gemeenschap. Doordat termen, rollen en procedures wettelijk gedefinieerd zijn kan er in beleid op artikelniveau van de Energiewet naar verwezen worden.

Ook in aanbestedingen van decentrale overheden en in subsidiereglementen op Europees, nationaal, provinciaal en lokaal niveau biedt de Energiewet een juridische basis. Voorbeelden hiervan zijn de Europese Horizon2020- en LIFE-projecten, waarin expliciet werd verwezen naar Energy Communities. Meer direct is het recente beleidsbesluit van de gemeente Amsterdam waarin ze de rol van energiegemeenschappen in de energietransitie heeft vastgelegd.

Een andere belangrijke verandering betreft de relatie met publieke partijen zoals netbeheerders of publieke warmtebedrijven. Europese regelgeving verplicht netbeheerders om energiegemeenschappen te ondersteunen. Ook in de Nederlandse Energiewet is deze verplichting expliciet opgenomen voorzien van een heldere definitie van energiegemeenschappen, waaronder ook warmtegemeenschappen vallen. Dit biedt netbeheerders en publieke warmtebedrijven de ruimte om nieuwe, specifieke samenwerkingen aan te gaan met energiegemeenschappen, in tegenstelling tot commerciële marktpartijen waarbij ze het non-discriminatoire principe moeten hanteren. Daarnaast heeft het opheffen van het groepsverbod voor netbeheerders in de nieuwe energiewet de weg vrijgemaakt voor langdurige en duurzame relaties tussen netbeheerders en energiegemeenschappen. De komende jaren zullen worden gekenmerkt door het verkennen en ontwikkelen van deze nieuwe samenwerkingsverbanden.

Energiegemeenschappen krijgen zo de ruimte om hun collectieve slagkracht ten volle aan te wenden hetgeen ze een sterker partner maakt voor overheden en voor andere, publieke en private, partijen.